Journal of Islamic Management

Journal homepage: www.imj.ihu.ac.ir

An Analysis of Participatory Human Capital in the Thought of the Martyred Leader

Mahsa Larijani[*1] | Afsaneh Kamali[2]

1. Associate Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Social and Economic Sciences, Alzahra University, Tehran, Iran. Email: m.larijani@alzahra.ac.ir
2. Assistant Professor, Department of Social Sciences, Faculty of Social and Economic Sciences, Alzahra University, Tehran, Iran. Email: a.kamali@alzahra.ac.ir

Volume info

Vol. 34
Series: 1
SPring 2026

Article Type

Research Paper

Article History

Received:
10 July 2025
Revised:
03 August 2025
Accepted:
22 August 2026
Published:
20 October 2026

ISSN – E-ISSN

ISSN: 2251-6980
E-ISSN: 2645-5234

Abstract

Purpose: The institution of governance cannot advance its goals without relying on the support of the people, because according to the ideals of the Islamic Revolution and the views of the martyred leader, the main issue is the issue of the people, and the greater the connection, movement, and transformation with the people, the greater the possibility of success. Realizing this participation requires the society to have participatory human capital; a capital that encompasses a set of cognitive, value, motivational, and skill capacities of individuals and enables them to participate consciously, responsibly, and effectively in managing society's affairs.

Methodology: The purpose of this research is to explain the participatory human capital model by analyzing the foundations and principles of popular participation in the statements of the martyred leader, with the aim of applying it in the governance system.

Findings: The research method was to analyze the content of his statements from 1368 to Farvardin 1403. The theoretical considerations of this research arise from sociological and management theories that emphasize participation and are helpful in presenting a native perspective on popular participation. The research findings show that the foundations of participatory human capital can be explained at three levels: theological, sociological, and individual, and the principles of strengthening it are organized in two areas: the duties of officials and the duties of the people.

Research limitations: The research results indicate that the most important feature of popular governance is creating the necessary grounds for the formation and strengthening of participatory human capital and the use of people's capacities in managing society's affairs. In this framework, participatory human capital is the basis for popular participation, and effective public participation leads to strengthening legitimacy, increasing the efficiency of governance, social cohesion, and achieving the goals of the Islamic system.

Keywords: Human Capital, martyred Leader, Officials, Governance, Public Participation.

Cite this Paper: Larijani'M, & Kamali'A.(2026). An Analysis of Participatory Human Capital in the Thought of the Martyred Leader. Journal of Islamic Management. 34(1), 185-216.

DOR: 20.1001.1.22516980.1405.34.1.4.1

OPEN ACCESS

Publisher:
Imam Hossein University.

© The Author(s).

مدیریت اسلامی
Journal homepage: www.imj.ihu.ac.ir

واکاوی سرمایه انسانی مشارکت‌جو در اندیشه رهبر شهید(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف)

مهسا لاریجانی*[1] | افسانه کمالی [2]

۱. دانشیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی واقتصادی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران
Email: m.larijani@alzahra.ac.ir
۲. استادیار، گروه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی و اقتصادی، دانشگاه الزهرا، تهران، ایران
Email: a.kamali@alzahra.ac.ir

سال و شماره
سال ۳٤ ، شماره: ۱
بهار ۱٤۰۵

نوع مقاله
مقاله پژوهشی

سابقه مقاله
تاریخ دریافت: ۱٤۰٤/۰٤/۱۹
تاریخ بازنگری: ۱٤۰۵/۰۵/۱۲
تاریخ پذیرش: ۱٤۰۵/۰۵/۳۱
تاریخ انتشار: ۱٤۰۵/۰۷/۲۸

شاپا چاپی و الکترونیکی
شاپا چاپی: ۶۹۸۰-۲۲۵۱
الکترونیکی: ۵۲۳٤-۲٦٤۵

چکیده

هدف: نهاد حاکمیت بدون اتکا به پشتیبانی مردم نمی‌تواند اهداف خود را پیش ببرد، زیرا براساس آرمان‌های انقلاب اسلامی و دیدگاه‌های رهبر شهید، مسئله‌ی اصلی مسئله‌ی مردم است و هر چه ارتباط، جنبش و تحول با مردم بیشتر باشد، امکان موفقیت بیشتر است. تحقق این مشارکت، مستلزم برخورداری جامعه از سرمایه انسانی مشارکت‌جو است؛ سرمایه‌ای که مجموعه‌ای از ظرفیت‌های شناختی، ارزشی، انگیزشی و مهارتی افراد را در بر می‌گیرد و آنان را برای مشارکت آگاهانه، مسئولانه و اثربخش در اداره امور جامعه توانمند می‌سازد. هدف از این پژوهش تبیین الگوی سرمایه انسانی مشارکت‌جو از طریق واکاوی مبانی و اصول مشارکت مردمی در بیانات رهبر شهید، با هدف کاربرد آن در نظام حکمرانی است.

روش پژوهش: روش تحقیق، تحلیل مضمون بیانات ایشان از سال ۱۳٦۸ تا فروردین ۱٤۰۳ بوده است. ملاحظات نظری این پژوهش برخاسته از نظریات جامعه‌شناختی و مدیریتی هستند که بر مشارکت تأکید دارند و برای ارائه‌ی دیدگاه بومی مشارکت مردمی راهگشا هستند.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که مبانی سرمایه انسانی مشارکت‌جو در دو سطح الهیاتی، جامعه‌شناختی و فردی قابل تبیین است و اصول تقویت آن در دو حوزه وظایف مسئولان و وظایف مردم سامان می‌یابد.

نتیجه‌گیری: نتایج پژوهش بیانگر آن است که مهم‌ترین ویژگی حکمرانی مردمی، ایجاد زمینه‌های لازم برای شکل‌گیری و تقویت سرمایه انسانی مشارکت‌جو و به‌کارگیری ظرفیت‌های مردم در اداره امور جامعه است. در این چارچوب، سرمایه انسانی مشارکت‌جو زمینه‌ساز مشارکت مردمی بوده و مشارکت مؤثر مردم نیز به تقویت مشروعیت، افزایش کارآمدی حکمرانی، انسجام اجتماعی و تحقق اهداف نظام اسلامی می‌انجامد.

کلیدواژه‌ها: حاکمیت، رهبر شهید، سرمایه‌ی انسانی، مسئولین، مشارکت مردمی.

استناد: لاریجانی؛ مهسا، کمالی، افسانه.(۱۴۰۵). واکاوی سرمایه انسانی مشارکت‌جو در اندیشه رهبر شهید(اعلی‌الله‌مقامه‌الشریف)؛ مدیریت اسلامی؛ ۳۴(۱)؛ ۲۱۶-۱۸۵. DOR: 20.1001.1.22516980.1405.34.1.4.1

OPEN ACCESS

CC BY

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه جامع امام حسین(ع)

مقدمه و بیان مسئله

در دهه‌های اخیر، سرمایه انسانی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین منابع راهبردی سازمان‌ها و جوامع، جایگاه ویژه‌ای در ادبیات مدیریت و توسعه یافته است. رویکردهای کلاسیک، سرمایه‌ی انسانی را مجموعه‌ای از دانش، مهارت، تجربه و توانایی‌های افراد می‌دانند که موجب افزایش بهره‌وری و تحقق اهداف سازمانی می‌شود. با این حال، در رویکردهای نوین، صرف برخورداری از دانش و مهارت برای تحقق اهداف توسعه کافی نیست، بلکه نحوه به‌کارگیری این ظرفیت‌ها در عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و فرهنگی نیز اهمیت اساسی دارد. از این منظر، سرمایه انسانی زمانی ارزش‌آفرین خواهد بود که افراد از انگیزه، مسئولیت‌پذیری، تعهد، اعتماد و روحیه همکاری لازم برای مشارکت فعال در اداره امور جامعه برخوردار باشند.

مطالعات متعدد نشان داده‌اند که جوامعی با سطح بالای سرمایه انسانی، به دلیل داشتن شهروندانی آگاه‌تر، متعهدتر و توانمندتر، مشارکت اجتماعی و سیاسی بیشتری را تجربه می‌کنند. به‌ویژه در جوامع مردم‌سالار، سرمایه انسانی به‌عنوان ابزاری برای افزایش مشارکت در تصمیم‌گیری‌های عمومی و ارتقای مسئولیت اجتماعی افراد شناخته می‌شود. در عین حال، اگر دولت‌ها سیاست‌هایی را اتخاذ کنند که دسترسی بیشتر، مشارکت بیشتر و تقویت پیوندهای اجتماعی، انسجام جامعه و توانایی حل مسائل را به صورت جمعی فراهم کنند، مشارکت گسترده خواهد شد(نویا[1]، ۲۰۲۴). همچنین، اهداف مشارکت ممکن است از نوع دوستی و همکاری گرفته تا اهداف اعتراضی و بهبود وضع فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی و سیاسی باشد(قیصری، ۱۳۹۸).

در پژوهش‌ها به مشارکت از جنبه‌های مختلف توجه شده است. از عوامل افزایش مشارکت مردمی، اعتمادسازی و رفع موانع آن (محبی و همکاران، ۱۴۰۰؛ رستمی و همکاران، ۱۴۰۰)، رعایت حقوق انسانی(مک‌ماری[2]، ۲۰۱۹) بسط جامعه‌ی مدنی(موسوی جشنی و همکاران، ۱۴۰۲)، آگاهی(جئورنس و اسپیرینگ۳، ۲۰۲۳) نام برده شده است. در این خصوص پژوهش ویزر[4] و همکاران (۲۰۲۳) نشان می‌دهد که عدم مشارکت افراد کم سواد لزوماً به معنای بی‌علاقگی به امور مشارکتی نیست بلکه شهروندانی که سرمایه‌ی انسانی کمتری دارند، احساس می‌کنند ناآشنایی

1. Noya
2. McMurry
3. Jeroense & Spierings
4. Visser

بیشتری با امور دارند و نمی‌توانند عملکرد مفیدی داشته باشند. شکاف فرهنگی موجود میان شهروندان منجر به کاهش مشارکت آنها می‌شود(فرنسس چلی[1]، ۲۰۱۶) بنابراین عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بر مشارکت اثرگذارند(فورتلانگ و کارتمل[2]، ۲۰۱۲؛ متزگر و همکاران[3]، ۲۰۲۰).

با وجود اهمیت این موضوع، بررسی ادبیات پژوهش نشان می‌دهد که اغلب مطالعات، سرمایه انسانی را به ابعاد دانشی و مهارتی محدود کرده یا مشارکت مردمی را به‌عنوان یک پدیده‌ی اجتماعی مستقل بررسی کرده‌اند. در نتیجه، رابطه‌ی میان ظرفیت‌های فردی و تحقق مشارکت مردمی کمتر مورد توجه قرار گرفته است. از سوی دیگر، در مطالعات موجود، مرز مفهومی میان سرمایه انسانی، مشارکت مردمی و پیامدهای اجتماعی مشارکت به‌روشنی تبیین نشده است.

بعد دیگر مغفول مانده در پژوهش‌های مرتبط، اندیشه‌ی اسلامی است زیرا در این اندیشه، مشارکت مردم صرفاً یک رفتار اجتماعی یا سیاسی نیست، بلکه ریشه در مبانی اعتقادی، ارزشی و اخلاقی دارد. از منظر رهبر شهید، حضور مردم در عرصه‌های مختلف جامعه، تحقق مردم‌سالاری دینی، پیشرفت کشور و افزایش سرمایه‌ی اجتماعی، مستلزم برخورداری افراد از مجموعه‌ای از ظرفیت‌های فردی است که آنان را برای ایفای نقش فعال در جامعه آماده می‌کند. این ظرفیت‌ها را می‌توان در قالب سازه‌ی «سرمایه انسانی مشارکت‌جو» مفهوم‌سازی کرد.

بر این اساس، پژوهش حاضر سرمایه انسانی مشارکت‌جو را نه به‌عنوان مشارکت مردمی، بلکه به‌عنوان مجموعه‌ای از ظرفیت‌های شناختی، ارزشی، انگیزشی و مهارتی افراد تعریف می‌کند که زمینه مشارکت آگاهانه، مسئولانه و اثربخش آنان را در اداره امور جامعه فراهم می‌سازد. در این چارچوب، مشارکت مردمی تجلی رفتاری این ظرفیت‌هاست و پیامدهایی مانند انسجام اجتماعی، امنیت اجتماعی، مردم‌سالاری دینی و پیشرفت جامعه را به همراه دارد. ازاین‌رو، هدف پژوهش حاضر ارائه الگویی از سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو بر اساس بیانات رهبر شهید و تبیین ارتباط آن با مشارکت است.

با توجه به پژوهش‌های موجود، قوانین و تأکید اندیشمندان مختلف در خصوص ضرورت مشارکت برای تقویت سرمایه‌ی انسانی؛ این پژوهش بر آن است تا با بررسی عمیق‌تر این رابطه از

1. Franceschelli
2. Furlong & Cartmel
3. Metzger et al

منظر دیدگاه‌های رهبر شهید، به پرسش‌هایی از این دست پاسخ دهد که: مبانی و اصول سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو چیست و از نظر رهبر شهید، اصول مشارکت براساس وظایف مسئولین و براساس وظایف مردم باید چه ویژگی‌های داشته باشد؟

مبانی نظری

تبیین مفهوم «سرمایه انسانی مشارکت‌جو» مستلزم بهره‌گیری از دیدگاه‌های نظری مرتبط با دو حوزه‌ی سرمایه انسانی و مشارکت مردمی است. از یک سو، نظریه‌های جامعه‌شناختی، بسترها و شرایط اجتماعی مؤثر بر شکل‌گیری مشارکت را تبیین می‌کنند و از سوی دیگر، نظریه‌های سرمایه انسانی به تبیین ظرفیت‌ها و توانمندی‌های فردی لازم برای مشارکت مؤثر می‌پردازند. افزون بر این، دیدگاه‌های رهبری توانمندساز و یادگیری سازمانی، سازوکارهای تقویت و توسعه‌ی این ظرفیت‌ها را در سطح سازمان و جامعه تشریح می‌کنند. بر این اساس، در این پژوهش مبانی نظری در چهار بخش ارائه می‌شود تا چارچوب مفهومی مناسبی برای تحلیل بیانات رهبر شهید درباره مشارکت مردمی فراهم گردد.

الف. مبانی جامعه‌شناختی مشارکت مردمی

مشارکت مردمی از مهم‌ترین مفاهیم جامعه‌شناسی است که از منظر رویکردهای مختلف تبیین شده است. در رویکرد ساختارگرایی، مشارکت اجتماعی بخشی از ساخت اجتماعی جامعه تلقی می‌شود و حضور فعال شهروندان به حفظ انسجام، تداوم و بقای نظام اجتماعی کمک می‌کند(موسوی و همکاران، ۱۳۹۱). رویکرد کارکردگرایی نیز مشارکت را از منظر کارکردهای آن برای جامعه تحلیل می‌کند و معتقد است تحقق مشارکت مستلزم جامعه‌پذیری، مسئولیت‌پذیری، خوداتکایی، اخلاق اجتماعی و توسعه فرهنگ همکاری است. در مقابل، رویکرد کنش متقابل بر نقش کنشگران اجتماعی، نظام معنایی، انگیزه‌ها و زمینه‌های شناختی افراد تأکید دارد و مشارکت را نتیجه تعاملات و برداشت‌های افراد از محیط اجتماعی می‌داند (موسوی و همکاران، ۱۳۹۱).

برآیند این دیدگاه‌ها نشان می‌دهد که مشارکت مردمی پدیده‌ای اجتماعی است که تحت تأثیر ساختارهای اجتماعی، کارکرد نهادها و تعاملات میان افراد شکل می‌گیرد. با وجود این، این نظریه‌ها بیشتر بسترهای اجتماعی مشارکت را تبیین می‌کنند و درباره ظرفیت‌های فردی لازم برای مشارکت توضیح مستقیمی ارائه نمی‌دهند؛ ازاین‌رو، برای تبیین این ظرفیت‌ها، بهره‌گیری از نظریه‌ی سرمایه‌ی انسانی ضروری است.

ب) سرمایه انسانی و سرمایه انسانی مشارکت‌جو

نظریه سرمایه انسانی که توسط بکر[1] (۱۹۶۴) مطرح شد، سرمایه انسانی را مجموعه‌ای از دانش، مهارت، تجربه، سلامت و توانایی‌های افراد می‌داند که از طریق آموزش، تجربه و سرمایه‌گذاری بر خود حاصل می‌شود و موجب افزایش بهره‌وری و عملکرد فردی و اجتماعی می‌گردد. در ادامه، آمارتیا سن (۱۹۸۰) با ارائه رویکرد قابلیتی، این مفهوم را توسعه داد و بر این نکته تأکید کرد که ارزش سرمایه انسانی تنها به آموزش و مهارت محدود نمی‌شود، بلکه در توانایی واقعی افراد برای انتخاب، مشارکت و دستیابی به زندگی مطلوب معنا پیدا می‌کند. از دیدگاه وی، آموزش و مهارت زمانی ارزشمند هستند که آزادی‌های اساسی و فرصت‌های واقعی مشارکت اجتماعی را برای افراد فراهم کنند.

بر این اساس، در پژوهش حاضر، «سرمایه انسانی مشارکت‌جو» به مجموعه ظرفیت‌های شناختی، ارزشی، انگیزشی و مهارتی افراد اطلاق می‌شود که آنان را برای مشارکت آگاهانه، مسئولانه و اثربخش در اداره امور جامعه توانمند می‌سازد. بنابراین، سرمایه انسانی مشارکت‌جو یک ویژگی فردی است؛ در حالی که مشارکت مردمی، تجلی رفتاری این ظرفیت‌ها در عرصه‌ی اجتماعی محسوب می‌شود. از این منظر، هرچه سطح سرمایه انسانی مشارکت‌جو در جامعه بالاتر باشد، زمینه‌ی تحقق مشارکت مردمی نیز گسترده‌تر خواهد بود.

1. Becker

ج) عناصر و سازوکارهای تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو

صنوبری (۱۳۸۸) سرمایه‌ی انسانی را حاصل تعامل سه عنصر اساسی افراد، رهبری و تصمیم‌گیری‌های راهبردی می‌داند. از این دیدگاه، افراد با دانش، مهارت و نگرش‌های خود، هسته اصلی سرمایه‌ی انسانی را تشکیل می‌دهند؛ رهبران با رفتار، ارزش‌ها و سبک مدیریتی خود زمینه شکوفایی این ظرفیت‌ها را فراهم می‌کنند و تصمیم‌های راهبردی نیز جهت‌گیری و نحوه‌ی بهره‌گیری از این ظرفیت‌ها را مشخص می‌سازند.

بر این اساس، شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو تنها به ویژگی‌های فردی محدود نیست، بلکه نیازمند وجود رهبری توانمندساز و تصمیم‌گیری‌های راهبردی در سطح حاکمیت است. ازاین‌رو، در پژوهش حاضر، بیانات رهبرشهید به‌عنوان مبنای تبیین چارچوب بومی سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو و اصول تقویت آن مورد تحلیل قرار گرفته است.

د) رهبری توانمندساز در توسعه‌ی سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو

در سال‌های اخیر، رویکرد مدیریت سازمان‌ها از کنترل مستقیم کارکنان به سمت توانمندسازی، مشارکت‌جویی و افزایش استقلال عمل آنان تغییر یافته است. در این چارچوب، رهبری توانمندساز به‌عنوان یکی از مهم‌ترین رویکردهای توسعه سرمایه‌ی انسانی مطرح شده است. در این سبک رهبری، مدیران با واگذاری اختیار، جلب مشارکت در تصمیم‌گیری، ایجاد اعتماد، حمایت از کارکنان و کاهش موانع انجام کار، زمینه‌ی شکوفایی ظرفیت‌های فردی و مشارکت فعال آنان را فراهم می‌کنند.

لی[1] و همکاران (۲۰۱۸) نشان می‌دهندکه رهبری توانمندساز از طریق تقویت توانمندسازی روان‌شناختی، احساس اعتماد، خودکارآمدی، معناداری، استقلال عمل، انگیزش درونی و ادراک عدالت را در کارکنان افزایش می‌دهد. این ویژگی‌ها موجب می‌شود افراد احساس شایستگی بیشتری داشته باشند، نقش خود را در سازمان مؤثرتر بدانند، دانش و تجربیات خود را با دیگران به اشتراک بگذارند و مشارکت فعال‌تری در تحقق اهداف سازمانی و اجتماعی داشته باشند. به اعتقاد این پژوهشگران، اثر رهبری توانمندساز بر عملکرد افراد عمدتاً از طریق تغییر نگرش‌ها و تقویت

1. Lee

احساس توانمندی روان‌شناختی تحقق می‌یابد و از این جهت، این سبک رهبری کارکردی متمایز از رهبری تحول‌آفرین دارد.

در همین راستا، نی[1] (۲۰۲۰) نشان می‌دهد که توانمندسازی می‌تواند پیامدهای متفاوتی به همراه داشته باشد. چنانچه افراد واگذاری اختیار را فرصتی برای رشد، یادگیری و مشارکت تلقی کنند، رفتارهای شهروندی، تعهد و مشارکت آنان افزایش می‌یابد؛ اما اگر آن را منبع فشار، ابهام یا مسئولیت اضافی بدانند، ممکن است پیامدهای منفی ایجاد شود. ازاین‌رو، توانمندسازی زمانی اثربخش خواهد بود که همراه با حمایت مدیریتی، آموزش، دسترسی به منابع و ایجاد فضای اعتماد باشد.

همچنین، نوزول[2] و همکاران (۲۰۲۰) نشان داده‌اند که رهبری توانمندساز از طریق افزایش توانمندسازی روان‌شناختی، خلاقیت و نوآوری افراد را تقویت می‌کند. هنگامی که افراد احساس شایستگی، خودمختاری، اثرگذاری و معناداری بیشتری داشته باشند، ظرفیت آنان برای ارائه ایده‌های نو، حل مسئله و مشارکت در تصمیم‌گیری‌های سازمانی افزایش می‌یابد.

از سوی دیگر، سنگه[3] (۱۹۹۰) یادگیری سازمانی را فرایندی می‌داند که بدون مشارکت فعال افراد سازمان تحقق نمی‌یابد. از دیدگاه وی، یادگیری مستمر، یادگیری تیمی، شکل‌گیری چشم‌انداز مشترک و تفکر سیستمی، مهم‌ترین سازوکارهای توسعه‌ی سرمایه‌ی انسانی هستند. این مؤلفه‌ها موجب می‌شوند دانش فردی به سرمایه‌ای جمعی تبدیل شود و ظرفیت مشارکت، همکاری و حل مسائل در سازمان ارتقا یابد. از این منظر، یادگیری سازمانی و رهبری توانمندساز دو سازوکار مکمل برای توسعه‌ی سرمایه‌ی انسانی محسوب می‌شوند.

برآیند این دیدگاه‌ها نشان می‌دهد که توسعه‌ی سرمایه انسانی مشارکت‌جو صرفاً به افزایش دانش و مهارت افراد محدود نمی‌شود، بلکه مستلزم ایجاد محیطی است که در آن اعتماد، اختیار، یادگیری مستمر، مسئولیت‌پذیری، خودکارآمدی و مشارکت فعال تقویت شود. بنابراین، رهبری توانمندساز و یادگیری سازمانی را می‌توان از مهم‌ترین سازوکارهای شکل‌گیری و تقویت

1. Ni
2. Nuzul
3. Senge

سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو دانست؛ سرمایه‌ای که زمینه‌ی مشارکت آگاهانه، مسئولانه و اثربخش افراد در اداره امور جامعه را فراهم می‌سازد.

بررسی دیدگاه‌های جامعه شناختی نشان می‌دهد که مشارکت مردمی حاصل تعامل میان ظرفیت‌های فردی و بسترهای اجتماعی است. در مقابل، نظریه‌ی سرمایه‌ی انسانی بکر و رویکرد قابلیتی آمارتیا سن نشان می‌دهند که سرمایه‌ی انسانی تنها به دانش، مهارت و تخصص محدود نمی‌شود، بلکه مجموعه‌ای از قابلیت‌های شناختی، ارزشی، انگیزشی و مهارتی را در بر می‌گیرد که زمینه ایفای نقش فعال و مسئولانه افراد در جامعه را فراهم می‌سازد. بر همین اساس، در پژوهش حاضر، سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو به‌عنوان سازه‌ی محوری پژوهش، مجموعه‌ای از این ظرفیت‌های فردی تعریف می‌شود که افراد را برای مشارکت آگاهانه، مسئولانه و اثربخش در اداره امور جامعه توانمند می‌سازد.

همچنین، دیدگاه‌های رهبری توانمندساز، یادگیری سازمانی و سرمایه‌ی انسانی بیانگر آن است که شکل‌گیری و تقویت این ظرفیت‌ها نیازمند بسترهای مناسب مدیریتی و اجتماعی است. رهبری توانمندساز از طریق ایجاد اعتماد، واگذاری اختیار، تقویت خودکارآمدی، مسئولیت‌پذیری و انگیزش درونی و یادگیری سازمانی از طریق یادگیری مستمر، یادگیری تیمی و ایجاد چشم‌انداز مشترک، زمینه توسعه سرمایه انسانی مشارکت‌جو را فراهم می‌کنند.

بنابراین، چارچوب مفهومی پژوهش بر این مبنا استوار است که مبانی الهیاتی و مبانی جامعه‌شناختی، زمینه شکل‌گیری سرمایه انسانی مشارکت‌جو را فراهم می‌کنند؛ سرمایه انسانی مشارکت‌جو ظرفیت لازم برای تحقق مشارکت مردمی را ایجاد می‌کند و مشارکت مردمی نیز به پیامدهایی همچون انسجام اجتماعی، اعتماد عمومی، مردم‌سالاری دینی، امنیت اجتماعی و پیشرفت جامعه منجر می‌شود. بر این اساس، در پژوهش حاضر، وحدت، امنیت اجتماعی و مردم‌سالاری دینی از مؤلفه‌های سرمایه انسانی مشارکت‌جو محسوب نمی‌شوند، بلکه از پیامدهای تحقق مشارکت مردمی هستند. این تمایز مفهومی، مبنای تحلیل یافته‌ها و ارائه مدل نهایی پژوهش را تشکیل می‌دهد.

پیشینه‌ی تحقیق

جنیدی جعفری و سلیمی(۱۴۰۳) در مقاله‌ی «نقش مردم در اقتصاد از منظر رهبر معظم انقلاب» با استفاده از روش کیفی، پنج مضمون اصلی عرصه‌های مشارکت اقتصادی مردم، موانع اقتصادی مشارکت مردم، رهاوردهای مشارکت اقتصادی مردم، بایسته‌های فردی مشارکت اقتصادی مردم و وظایف دولت در تقویت مشارکت اقتصادی مردم را استخراج کردند. موسوی جشنی و همکاران(۱۴۰۲) در مقاله‌ی «الگوی مردم‌سالاری دینی به مثابه‌ی شیوه‌ی زیست مبتنی بر دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای» با استفاده از روش اجتهادی مؤلفه‌های مردم‌سالاری دینی را شامل مشورت و گفتگو در حوزه‌ی عمومی، گسترش جامعه مدنی، مشارکت در تمامی عرصه‌ها، همکاری و همیاری، تمرکززدایی، امر به معروف و نهی از منکر شناسایی کردند. خواجه نائینی (۱۴۰۲) در پژوهش«بررسی ابعاد و ملاحظات مرتبط با مشارکت مردمی در سیاست‌های کلان جمهوری اسلامی» با استفاده از مطالعات اسنادی، بیشترین بعد مشارکت مردم را در اجرای سیاست‌ها و بیشترین ظرفیت را در بخش‌های اقتصادی بیان کرده است. میرباقری و همکاران(۱۴۰۲) در پژوهش «شناسایی روش‌های حکمرانی مشارکتی و ابزارهای اجتماعی فرهنگی آن با استفاده از رویکرد تحلیل محتوا» هشت مورد رأی‌گیری، نظرسنجی و افکارسنجی، مشورت، تصمیم‌گیری جمعی، تولید ادبیات مشترک، اشتراک اطلاعات و کار جمعی را از مهم‌ترین روش‌های استقرار حکمرانی مشارکتی بیان کردند. هاشمی و همکاران(۱۴۰۱) در مقاله‌ی «تبیین مؤلفه‌ها و مبانی افزایش مشارکت در حکومت از منظر قرآن، نهج‌البلاغه و غررالحکم» با روش تحلیلی- توصیفی به سندکاوی از متون دینی پرداختند. به نظر آنان، مقولات عدل و عدالت‌گرایی، حق و حقیقت‌گرایی، مشورت‌خواهی و مشورت‌گرایی، صراحت و صداقت، احترام به قانون و قانون‌گرایی موجب افزایش مشارکت عمومی در تشکیل و اداره‌ی حکومت اسلامی می‌شود. بهروزبیاتی و همکاران(۱۴۰۱) در پژوهش«جایگاه مشارکت مردم در تداوم انقلاب اسلامی» به مطالعه‌ی اسنادی و تحلیل مضمون سخنان مقام معظم رهبری پرداختند. به نظر آنان، مشارکت مردم در دو حیطه‌ی سیاسی و اجتماعی از اهمیت ویژه‌ای در تداوم و استمرار انقلاب اسلامی برخوردار است.

پیربابـایی و رحمـانی(۱۳۹۵) مشـارکت شـهروندان در مـدیریت شـهری مطـابق نگـاه علامـه طباطبایی را مطالعه کردند و به این یافته دست یافتند که نه تنها شهروندان در مدیریت شهری نقش دارند بلکه در این مشارکت حق دارند و وظیفه شرعی و دینی آنهاست.

نویا[1](۲۰۲۴) در مقاله‌ی «مشارکت اجتماعی، سازنده‌ی رفاه برابر» با استفاده از روش پژوهشی کیفی و توصیفی به موانع بر سر راه مشارکت پرداختند که شامل فقدان درک عمومی، تفاوت دیدگاه‌ها و علایق، منابع محدود و عدم پشتیبانی دولت است.

سیلوا[2]و همکاران (۲۰۲۳) برای مطالعه‌ی «محدودیت‌ها و تسهیل‌کننده‌های مشـارکت جوانـان» در پرتغال، از روش ترکیبی پرسشنامه و مصاحبه اسـتفاده کردنـد. یافتـه‌هـا نشـان داد فاصـله‌ی بـین سیاست، نهادهای حکـومتی و جوانـان، ضـعف اسـتراتژی‌هـا و عـدم وجـود تشـکل‌هـای جوانـان، محدودیت‌ها است. تسهیل‌کننده‌ها، شامل حمایت از فعالیت تحت رهبری جوانان یا مشارکت دادن جوانان در تصمیمات محلی اسـت. ویـزر و کاسـتر[3] (۲۰۲۳) در پـژوهش«ادراک مشـارکت پـایین شهروندان کم سواد و ابتکارات و سلیقه‌ها» براساس مصاحبه‌های عمیق در هلند، متوجه شـدند کـه مفاهیم «احساسات»، «استحقاق» و «سلیقه‌ی سیاسی» برای درک عدم مشـارکت ضـروری اسـت. از سوی دیگر کمبود وقت، پول، سرمایه‌ی انسانی و دانش سیاسی، بر مشارکت اثرگذار است.

جمع‌بندی این پژوهش‌ها حـاکی از آن اسـت کـه بیشـترین تأکیـد در آنهـا بـر نقـش دولـت و مسـئولین بـرای ایجـاد ظرفیـت مشـارکت، ایجـاد کارهـای جمعـی، تمرکززدایـی، صـراحت و قانون‌گرایی و پشتیبانی دولت از کارهای مشارکتی، مشارکت دادن جوانان و از سوی دیگر توانمند کردن افراد جامعه در حیطه‌ی مشارکت است. در پژوهش حاضر با تکیه بر بیانات رهبری، مبـانی و اصول به صورت طبقه‌بندی‌شده و ذیل مقولات اصلی و جزئی ارائه خواهند شد؛ لازم به ذکر است در هیچکدام از پژوهش‌های داخلی حاضر به تحلیل بیانات رهبری در حوزه‌ی مشارکت مردمی بـه صورت جامع پرداخته نشده است.

1. Noya
2. Silva
3. Visser, & de Koster

روش تحقیق

روش پژوهش حاضر کیفی و از نوع تحلیل مضمون است. تحلیل مضمون در چارچوب پارادایم تفسیرگرایی قرار می‌گیرد و به شناسایی، سازمان‌دهی و تفسیر الگوها و مضامین معنادار در داده‌های متنی می‌پردازد(Braun & Clarke, 2006). این روش به پژوهشگر امکان می‌دهد تا از طریق کدگذاری نظام‌مند و استخراج مضامین، مفاهیم اصلی پدیده مورد مطالعه را بازنمایی کند(قائدی و گلشنی،۱۳۹۵:۵۸).

جامعه‌ی آماری پژوهش شامل بیانات رهبر شهید است. روش نمونه‌گیری به صورت تمام‌شماری انجام شد؛ بدین معنا که با جستجوی کلیدواژه‌ی «مشارکت » در مجموعه‌ی بیانات، ۱۳۴ متن از سال ۱۳۶۸ تا پایان فروردین ۱۴۰۳ شناسایی گردید. با توجه به هدف پژوهش که تمرکز بر بیانات کامل بود، گزیده‌ها حذف شدند و در نهایت ۹۳ بیانیه انتخاب شد. از این بیانات، ۹۹ گزاره مرتبط استخراج گردید که همگی مورد کدگذاری و تحلیل قرار گرفتند.

فرایند تحلیل مضمون بر اساس مراحل پیشنهادی براون و کلارک (۲۰۰۶) شامل گام‌های زیر بود:

آشنایی با داده‌ها از طریق مطالعه‌ی مکرر بیانات؛کدگذاری اولیه‌ی گزاره‌ها بر اساس مفاهیم مرتبط با مشارکت مردمی؛ جست‌وجوی مضامین اولیه از میان کدهای تولیدشده؛ بازبینی و پالایش مضامین برای اطمینان از انسجام و پوشش کامل داده‌ها؛ تعریف و نام‌گذاری مضامین نهایی و تدوین چارچوب مفهومی پژوهش. تاریخ و موضوع بیانات منتخب در جدول۱ آمده است.

جدول شماره۱. فهرست بیانات رهبر شهید با کلیدواژه‌ی مشارکت

شماره	موضوع	تاریخ	شماره	موضوع	تاریخ
۱	بیانات در هشتمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد	۱۳٦٥/۰٦/۱٤	۲	خطبه‌های نماز جمعه تهران	۱۳٦٥/۱۱/۳
۳	بیانات دیدار مجلس خبرگان رهبری	۱۳٦۹/۱۲/۰۱	٤	بیانات در خطبه‌های نماز جمعه	۱۳۷۰/۰۷/۰٥
٥	بیانات در دیدار جمعی از قاریان	۱۳۷۱/۱۲/۱۷	٦	بیانات در دیدار جمعی از دانش‌آموزان و دانشجویان	۱۳۷٤/۰۸/۱۰
۷	خطبه‌های نمازجمعه در چهارمین سالگرد رحلت امام خمینی	۱۳۷۲/۰۳/۱٤	۸	بیانات در دیدار مردم یاسوج	۱۳۷۳/۰۳/۱۷

شماره	موضوع	تاریخ	شماره	موضوع	تاریخ
۹	بیانات در دیدار روحانیان استان مازندران	۱۳۷٤/۰۷/۲۲	۱۰	بیانات در دیدار رئیس جمهور و هیأت وزیران	۱۳۷۵/۰٦/۰۸
۱۱	بیانات در جمع زنان شهر ارومیه	۱۳۷۵/۰٦/۲۸	۱۲	بیانات در دیدار جمعی از خانواده‌های ایثارگران	۱۳۷٦/۰۲/۳۱
۱۳	بیانات در دیدار مردم کرج	۱۳۷٦/۰۷/۲٤	۱٤	بیانات در آغاز هشتمین اجلاس سران کشورهای اسلامی	۱۳۷٦/۰۹/۱۸
۱۵	گزیده‌ای از بیانات در دیدار شیخ حمد بن خلیفه آل‌ثانی امیر قطر	۱۳۷٦/۰۹/۱۹	۱٦	بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشگاه تهران	۱۳۷۷/۰۲/۲۲
۱۷	بیانات در جلسه پرسش و پاسخ دانشگاه تربیت مدرس	۱۳۷۷/۰٦/۱۲	۱۸	بیانات رهبر انقلاب در دیدار جمعی از بانوان اندیشمند و سخنان بانوان در این دیدار	۱۳۷۷/۰۷/۱۸
۱۹	بیانات در جلسه پرسش و پاسخ مدیران مسئول و سردبیران نشریات دانشجویی	۱۳۷۷/۱۲/۰٤	۲۰	گزیده‌ای از بیانات در دیدار علی عزت بگویچ عضو شورای ریاست جمهوری بوسنی و هرزگوین	۱۳۷۸/۰۷/۰۵
۲۱	بیانات در دیدار با جوانان در مصلّای بزرگ تهران	۱۳۷۹/۰۲/۰۱	۲۲	بیانات در دیدار جمعی از اعضای تشکل‌ها و جمعی از نخبگان دانشجویی	۱۳۸۲/۰۸/۱۵
۲۳	دیدار جمعی از فرماندهان بسیج با رهبر	۱۳۸۲/۰۹/۱۵	۲٤	نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی	۱۳۸۹/۱۰/۰۸
۲۵	بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی	۱۳۸۳/۰۱/۰۲	۲٦	بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان	۱۳۸۳/۰۸/۱۰
۲۷	بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی	۱۳۸٤/۰۱/۰۱	۲۸	بیانات در دیدار مردم شهرستان زرند	۱۳۸٤/۰۲/۱٤
۲۹	بیانات در دیدار مردم کرمان	۱۳۸٤/۰۲/۱۱	۳۰	بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان بسیجی	۱۳۸٤/۰۳/۰۵
۳۱	بیانات در خطبه‌های نماز عید سعید فطر	۱۳۸٤/۰۸/۱۲	۳۲	بیانات در دیدار مردم قم در سالروز قیام نوزده دی	۱۳۸٤/۱۰/۱۹
۳۳	بیانات در دیدار کارگزاران نظام	۱۳۸۵/۰۷/۱۸	۳٤	بیانات در خطبه‌های نماز جمعه تهران	۱۳۸۵/۰۷/۲۱
۳۵	بیانات در دیدار مردم استان سمنان	۱۳۸۵/۰۸/۱۷	۳٦	بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی	۱۳۸٦/۰۱/۰۱
۳۷	بیانات در دیدار اساتید و دانشجویان در دانشگاه علم و	۱۳۸۷/۰۹/۲٤	۳۸	بیانات در دیدار زائران و مجاوران بارگاه حضرت	۱۳۸۸/۰۱/۰۱

شماره	موضوع	تاریخ	شماره	موضوع	تاریخ
	صنعت			علی‌بن‌موسی الرضا	
۳۹	بیانات در دیدار مردم شهرستان جیرفت	۱۳۸۸/۰۲/۱۷	٤٠	بیانات در مراسم بیستمین سالگرد رحلت امام خمینی	۱۳۸۸/۰۳/۱٤
٤١	خطبه‌های نماز جمعه تهران	۱۳۸۸/۰۳/۳۰	٤٢	بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری	۱۳۸۸/۰۷/۰۳
٤۳	پرسش و پاسخ دانشجویان با رهبر انقلاب درباره وظایف دانشجو	۱۳۸۹/۰۹/۱٦	٤٤	بیانات در حرم مطهر رضوی در آغاز سال ۹۰	۱۳۹۰/۰۱/۰۱
٤٥	بیانات در دیدار جمعی از بانوان نخبه	۱۳۹۰/۰۳/۰۲	٤٦	بیانات در اجتماع بزرگ مردم کرمانشاه	۱۳۹۰/۰۷/۲۰
٤۷	بیانات در سومین نشست اندیشه‌های راهبردی	۱۳۹۰/۱۰/۱٥	٤۸	خطبه‌های نماز جمعه تهران + ترجمه خطبه عربی	۱۳۹۰/۱۱/۱٤
٤۹	مصاحبه هنگام اخذ رای	۱۳۹۰/۱۲/۱۲	٥۰	بیانات در حرم رضوی در آغاز سال ۹۱	۱۳۹۱/۰۱/۰۲
٥۱	دیدار جمعی از پژوهشگران	۱۳۹۱/۰٥/۰۸	٥۲	بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیأت دولت	۱۳۹۱/۰٦/۳
٥۳	بیانات در شانزدهمین اجلاس سران جنبش عدم تعهد	۱۳۹۱/۰٦/۰۹	٥٤	بیانات در دیدار بسیجیان استان خراسان شمالی	۱۳۹۱/۰۷/۲٦
٥٥	بیانات در دیدار دانش‌آموزان و دانشجویان	۱۳۹۱/۰۸/۱۱	٥٦	بیانات در حرم مطهر رضوی	۱۳۹۲/۰۱/۰۱
٥۷	بیانات در دیدار جمعی از فرهنگیان	۱۳۹۲/۰۲/۱۸	٥۸	انتخابات ۹۲ | وظایف شوراهای اسلامی شهر و روستا	۱۳۹۲/۰۲/۲۲
٥۹	انتخابات ۹۲ | تجربیات انتخابات ۸۸	۱۳۹۲/۰۲/۲٥	٦۰	بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی	۱۳۹۲/۰۹/۱۹
٦۱	بیانات در دیدار مردم قم	۱۳۹۲/۱۰/۱۹	٦۲	بیانات در حرم مطهر رضوی	۱۳۹۳/۰۱/۰۲
٦۳	بیانات در مراسم بیست و پنجمین سالگرد رحلت امام خمینی	۱۳۹۳/۰۳/۱٤	٦٤	چرا با آمریکا دشمن هستیم؟	۱۳۹٤/۰۸/۱٦
٦٥	بیانات در دیدار هیات علمی	۱۳۹٤/۱۰/۲۱	٦٦	بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی	۱۳۹٥/۰۳/۱٤
٦۷	بیانات در دیدار معلمان و فرهنگیان	۱۳۹٥/۰۸/۱٤	٦۸	بیانات در دیدار مسئولان نظام	۱۳۹٦/۰۳/۲۲

شماره	موضوع	تاریخ	شماره	موضوع	تاریخ
٦٩	بیانات در دیدار اعضای موسسه عالی فقه و علوم اسلامی	۱۳۹۷/۰۷/۱۳	۷۰	سخنرانی تلویزیونی به مناسبت ولادت حضرت امام زمان(عج)	۱۳۹۹/۰۱/۲۱
۷۱	بیانات در ارتباط تصویری با مجموعه‌های تولیدی	۱۳۹۹/۰۲/۱۷	۷۲	بیانات در ارتباط تصویری با رؤسا و مدیران آموزش و پرورش	۱۳۹۹/۰٦/۱۱
۷۳	بیانات در دیدار دست‌اندرکاران مراسم سالگرد شهادت حاج قاسم سلیمانی و خانواده شهید سلیمانی	۱۳۹۹/۰۹/۲٦	۷٤	ارتباط تصویری با مردم آذربایجان	۱۳۹۹/۱۱/۲۹
۷٥	سخنرانی نوروزی خطاب به ملت ایران	۱٤۰۰/۰۱/۰۱	۷٦	سخنرانی تلویزیونی خطاب به ملت ایران	۱٤۰۰/۰۲/۱۳
۷۷	بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان تشکل‌های دانشجویی	۱٤۰۰/۰۲/۲۲	۷۸	بیانات در ارتباط تصویری با نمایندگان مجلس شورای اسلامی	۱٤۰۰/۰۳/۰٦
۷۹	سخنرانی تلویزیونی در آستانه برگزاری انتخابات	۱٤۰۰/۰۳/۱٤	۸۰	سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سی‌ودومین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه‌الله)	۱٤۰۰/۰۳/۱٥
۸۱	سخنرانی تلویزیونی در آستانه برگزاری انتخابات	۱٤۰۰/۰۳/۲٦	۸۲	بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه	۱٤۰۰/۰٤/۰۷
۸۳	بیانات در نخستین دیدار رئیس جمهور	۱٤۰۰/۰٦/۰٦	۸٤	بیانات رهبرانقلاب درباره سردار شهید سپهبد حاج قاسم سلیمانی قهرمانِ پرافتخار	۱٤۰۰/۱۰/۱۰
۸٥	بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت	۱٤۰۱/۰٦/۰۹	۸٦	بیانات در اجتماع زائران و مجاوران حرم مطهر رضوی	۱٤۰۲/۰۱/۰۱
۸۷	بیانات در دیدار مسئولان نظام	۱٤۰۲/۰۱/۱٥	۸۸	بیانات در دیدار فرماندهان سپاه پاسداران	۱٤۰۲/۰٥/۲٦
۸۹	بیانات در دیدار مردم «کرمان» و «خوزستان»	۱٤۰۲/۱۰/۰۳	۹۰	بیانات در دیدار ائمه جمعه سراسر کشور	۱٤۰۲/۱۰/۲٦
۹۱	بیانات در دیدار تولیدکنندگان و فعالان اقتصادی	۱٤۰۲/۱۱/۱۰	۹۲	سخنرانی نوروزی در جمع اقشار مختلف مردم	۱٤۰۳/۰۱/۰۱
۹۳	بیانات در دیدار مسئولان نظام	۱٤۰۳/۰۱/۱٥	-	-	-

ابزار پژوهش چک لیست است که به صورت فیش‌برداری و با توجه بـه موضـوع و رجـوع بـه منبع اصلی پژوهش مطالب مرتبط یادداشت، گزینش و استفاده شده است. پژوهشگران برای انجـام تحلیل مضمون و کشف الگوهای تکرارشونده، ترتیبی اتخـاذ کـرده‌انـد تـا محتواهـا قابـل بررسـی شوند. این عمل با ایجاد چارچوب کدگذاری امکان‌پذیر شد. بعد از کدگذاری آن را بـه موضـوع تحقیق مرتبط کردند. چارچوب اولیه کدگذاری بر اساس سؤال‌های پژوهش و مبانی نظری تدوین شد و بر شناسایی مبانی و اصول شکل‌گیری سرمایه انسانی مشارکت‌جو و اصول تحقـق مشـارکت مردمی تمرکـز داشـت. در فراینـد تحلیـل، سـرمایه انسـانی مشـارکت‌جـو بـه‌عنـوان مجموعـه‌ای از ظرفیت‌ها و ویژگی‌های فردی و مشارکت مردمی به‌عنوان کنش و نمود اجتماعی این ظرفیت‌ها در نظر گرفته شد. جهت تعیین اعتبار از راهبردی چون بازبینی صاحب‌نظران استفاده شده و متن کامل طبقات و کدها در اختیار سه متخصص قرار داده شده است تـا نظراتشـان در خصـوص اصـلاح یـا تأیید مورد استفاده قرار گیرد. در جدول شماره ۲ نمونه‌ی سخنرانی و نحوه‌ی کدگذاری آن آمـده است.

سؤالات

۱. مبانی شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو از منظر رهبر شهید شامل چه مواردی است؟
۲. مبانی شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو از منظر رهبر شهید از چه ابعاد و مؤلفه‌هـایی برخوردار است؟
۳. اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو شامل چه مواردی است؟
۴. اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو از چه ابعاد و مؤلفه‌هایی برخوردار است؟

یافته‌ها

برای پاسخ به سؤالات پژوهش، گزاره‌های پنهان یا آشکار موجود در بیانات رهبر شهید مطالعه شد. اگرچه برخی گزاره‌ها در ارتباط مستقیم با مشارکت بیان نشده‌اند، اما هنگام استخراج کدها به این مفاهیم نیز توجه شده است.

۱- مبانی شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو از منظر مقام معظم رهبری

نتایج حاصل از تحلیل مضمون سخنرانی‌های رهبر شهید نشان می‌دهد که این بیانات در دو مضمون فراگیر مبانی الهیاتی و مبانی جامعه‌شناختی قابل طبقه بندی است.

جدول شماره ۲. مبانی شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو از منظر رهبر شهید

نمونه نقل قول	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
چیزهایی که تعاون و مشارکت مردم در آن تأثیرگذار است، از مصادیق تقوا است، تقوا امر مشارکتی است. (۱٤۰۲/۱۰/۲٦)	تقوا	مبانی الهیاتی
حفظ خود و حفظ حقوق خود یک واجب است. قرآن به انسان‌ها میفرماید: "قوا انفسکم و اهلیکم نارا"(٦٥/۱۱/۰۳)	حق	
مردم نبودند، من وظیفه‌ای نداشتم، تکلیفی نداشتم. نقش مردم این‌قدر مهم است.(۱٤۰۲/۱۰/۲٦)	تکلیف و وظیفه	
روشن است که رسیدن به هدف‌های اسلامی ــ حالا اسمش را بگذارید «نظام اسلامی»، در نهایت «تمدّن اسلامی» ــ جز با حضور مردم، جز با توجّه و مبادرت مردم امکان‌پذیر نیست(۱٤۰۲/۱۰/۲٦)	حضور مقدمه رسیدن به اهداف اسلامی	
درباره‌ی انتخابات نظر امام این است: «کوتاهی در مشارکت -یعنی مشارکت در انتخابات- دارای پیامدهای دنیوی، چه بسا تا نسل‌ها بعد و مستلزم بازخواست الهی است»(۱٤۰۰/۰۳/۱٤)	پیامدهای دنیوی و اخروی	
بعد از رحلت امام هم ملّت ایران این عطیّه‌ی الهی را -یعنی این مردم‌سالاری دینی- را که عطیّه‌ی الهی بود و به دست امام بزرگوار به ملّت ایران اهدا شد- حفظ کردند(۱٤۰۰/۰۳/۱٤)	مردم‌سالاری اسلامی	
امروز وظیفه‌ی ما مراقبت دائمی از انقلاب است؛ وظیفه‌مان امروز وحدت ملّی است (۱٤۰۲/۰٥/۲٦)	همبستگی و انسجام	مبانی جامعه‌شناختی
عامّه‌ی مردم دنبال این هستند که ببینند چه کسی دارای یک مدیریّتی است، [دارای] یک قوّت عمل یا قوّت اراده‌ای است(۱٤۰۰/۰۳/۰٦)	مدیریت اجتماعی	
راه‌های مشارکت عموم مردم در مسائل اقتصادی را پیدا کنند. هر جا مردم وارد شده‌اند ما پیشرفت کرده‌ایم(۱٤۰۲/۰۱/۰۱)	پیشرفت	
در کشور ما ملت در صحنه است و خودش را صاحب مملکت و مدافع ارزش‌های انقلاب و کشور می‌شناسد و خود را از مسئولان جدا نمی‌داند(۱۳۹٤/۱۰/۲۱)	تعامل اجتماعی	

نمونه نقل قول	مضمون پایه	مضمون سازمان دهنده
امروز هرچه بیشتر پای صندوق‌ها بیایند، برای کشور مفیدتر است؛ هرچه با شور و نشاط و انگیزه‌ی بیشتری بیایند، برای آینده‌ی کشور مفیدتر است، برای آبروی کشور بهتر است، برای حفظ امنیت و مصونیت کشور مفیدتر است(۱۳۹۰/۱۲/۱۲)	امنیت اجتماعی	
این شور و نشاط را باید حفظ کرد؛ نباید گذاشت و اجازه داد که عوامل گوناگون و مؤثرات گوناگون، این شور و نشاط همگانی را ضعیف کند یا از بین ببرد(۱۳۹۱/۰۷/۲۶)	شور و نشاط اجتماعی	

مبانی الهیاتی شکل‌گیری سرمایه انسانی مشارکت‌جو:

در بخش مضمون فراگیر مبانی الهیاتی، شش مضمون سازمان دهنده و ۲۵ مضمون پایه[1] شناسایی شد. این مضامین شامل تقوا، حق، تکلیف و وظیفه، رسیدن به اهداف اسلامی، پیامدهای دنیوی و اخروی و مردم سالاری اسلامی هستند. این دسته از مضامین، مبانی ارزشی و اعتقادی مشارکت را تبیین می‌کنند و نشان می‌دهند که از منظر رهبر شهید، مشارکت صرفاً یک رفتار اجتماعی یا سیاسی نیست، بلکه ریشه در باورهای دینی و مسئولیت الهی انسان دارد. در میان این مضامین، «مردم‌سالاری دینی» بیشترین فراوانی را به خود اختصاص داده است. در بیانات ایشان، مردم به‌عنوان رکن اساسی نظام اسلامی معرفی می‌شوند و تحقق اهداف حاکمیت در گروی حضور، اراده و مشارکت آگاهانه آنان است.

بعد از مردم‌سالاری بیشترین کدهای دارای تکرار، تکلیف و وظیفه بودن مشارکت و تعیین‌کننده بودن رأی و نظر مردم در امر مشارکت است، در این بخش بیشترین اشارات رهبر شهید به مشارکت مردم و تأکید ایشان بر تکلیف الهی بودن این امر است. کد محوری بعدی حق بودن مشارکت است. کدهای بعدی، بُعد ایدئولوژیک قوی‌تری را منعکس می‌سازند به این معنا که مشارکت مردم موجب نتایج مطلوب در سرنوشت افراد در امور دنیایی همچون انتخابات و عدم مشارکت، بازخواست خداوند در آخرت را به همراه خواهد داشت. مضمون بعدی حضور مقدمه رسیدن به اهداف اسلامی است که با مشارکت مردم محقق خواهد شد. آخرین مورد، اختصاص به

۱- کدهای یکسان و دارای مفاهیم مشابه حذف شده است.

تقوا دارد. «تقوا» به‌عنوان زیربنای اخلاقی مشارکت، جهت‌دهنده رفتار مسئولانه و متعهدانه افراد در عرصه‌های اجتماعی است. بر این اساس، مبانی الهیاتی استخراج‌شده را می‌توان بسترهای ارزشی و اعتقادی شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو دانست؛ زیرا این مبانی، ارزش‌ها، نگرش‌ها و انگیزه‌های لازم برای مشارکت آگاهانه و مسئولانه افراد را تقویت می‌کنند.

مبانی جامعه‌شناختی شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو:

در مضمون فراگیر مبانی جامعه‌شناختی، شش مضمون سازمان دهنده و ۴۱ مضمون پایه شناسایی شد. این مضامین سازمان دهنده شامل تعامل اجتماعی، توسعه و سازندگی، همبستگی و انسجام، امنیت اجتماعی، اراده‌ی ملی، شور و نشاط اجتماعی بوده است. برخلاف مبانی الهیاتی که بر ارزش‌ها و باورهای دینی استوارند، این مضامین به شرایط و بسترهای اجتماعی تحقق مشارکت می‌پردازند.

در حوزه‌ی مبانی اجتماعی، پرتکرارترین مضمون مرتبط با مشارکت مردمی، تعامل اجتماعی بوده است که بنیادی‌ترین عنصر سازنده‌ی زندگی اجتماعی است.

مضمون سازمان دهنده بعدی توسعه و سازندگی است، به اعتقاد رهبر شهید ، قوی‌ترین دولت‌ها بدون حضور مردم نمی‌توانند موتور اقتصاد جامعه را به حرکت در بیاورند. و در نهایت منجر به افزایش رفاه و کیفیت زندگی افراد جامعه شوند. گره‌گشایی، برطرف‌سازی مسائل مردم، آینده‌سازی برای جامعه، پیشبرد اهداف و سرمایه‌گذاری مردم از جمله مفاهیمی است که ایشان در بیانات خویش تکرار نموده‌اند.

مضمون بعدی همبستگی و انسجام است که به معنای قرار دادن مردم در قالب یک واحد، داشتن احساسات مشترک و تعلق اجتماعی است؛ تحلیل این بیانات نشان می‌دهد که یکی از مبانی مشارکت، همبستگی مردم است که شامل مفاهیمی همچون علاج مشکلات مردم، مشارکت در تمامی امور، همدلی و وحدت جامعه است که در نهایت منجر به رسیدن اهداف والا خواهد شد.

مضمون سازمان دهنده‌ی امنیت اجتماعی که به معنای در امان بودن مردم و اطمینان‌خاطر داشتن مردم است، با مضامین پایه‌ای همچون مصونیت‌بخشی، حفظ صیانت کشور و ناامید کردن دشمنان و تحقق بخشیدن به امنیت اجتماعی بیان شده است که به مدد مشارکت صورت می‌گیرد.

عنصر دیگر سازنده‌ی مشارکت مردمی، اراده‌ی ملی است؛ حضور افراد آماده‌ی کار، حضور در میدان‌های لازم و مشارکت مردم در هر کاری که از دستشان بر می‌آید، زمینه‌ساز مشارکت سرمایه‌ی انسانی است. شور و نشاط نیز جزء مضامین آخری است که در بیانات رهبر شهید آمده است که به معنای آن است که مشارکت باید با شور و نشاط همراه باشد. در مجموع، یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که مبانی جامعه‌شناختی، بسترهای اجتماعی لازم برای شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو را فراهم می‌کنند و از طریق تقویت تعامل، اعتماد، انسجام و مسئولیت‌پذیری، زمینه‌ی مشارکت آگاهانه و اثربخش مردم را در عرصه‌های مختلف اجتماعی و سیاسی مهیا می‌سازند.

- اصول تقویت سرمایه انسانی مشارکت‌جو از منظر رهبر شهید

علاوه بر مبانی شکل‌گیری سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو، تحلیل بیانات رهبر شهید نشان داد که تحقق این سرمایه، نیازمند مجموعه‌ای از اصول و الزامات اجرایی است. این اصول، راهبردهایی هستند که زمینه‌ی رشد ظرفیت‌های مشارکتی افراد و تبدیل آن‌ها به مشارکت آگاهانه و مؤثر را فراهم می‌کنند. از آنجا که مشارکت فرایندی دوسویه میان حاکمیت و مردم است، این اصول در دو حوزه‌ی «وظایف مسئولان و مدیران» و «وظایف مردم» طبقه‌بندی شدند.

الف) اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو در حوزه‌ی وظایف مسئولان و مدیران

تحلیل بیانات رهبر شهید خطاب به مسئولان و مدیران نشان داد که آنان نقش اساسی در ایجاد بسترهای لازم برای تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو دارند. یافته‌ها در این بخش در قالب شش مضمون سازمان‌دهنده طبقه‌بندی شد که هر یک ناظر بر فراهم‌سازی زمینه‌های تقویت اعتماد و انسجام اجتماعی، توانمندسازی، مشارکت‌پذیری، پاسخگویی و استفاده از ظرفیت‌های مردمی است. این اصول بیانگر آن است که توسعه سرمایه انسانی مشارکت‌جو صرفاً به ویژگی‌های فردی مردم وابسته نیست، بلکه مستلزم عملکرد مناسب مسئولان در ایجاد فرصت‌های واقعی برای حضور، اثرگذاری و مشارکت مردم در اداره امور جامعه است.

جدول شماره۳. اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو در حیطه‌ی وظایف مدیران از منظر رهبرشهید

نقل قول	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
عدالت‌بنیان کردن از این راه به وجود خواهد آمد؛ بتوانیم امکان کار کردن و درآمد کسب کردن را برای همه‌ی مردم فراهم کنیم(۱۴۰۲/۰۱/۱۵)	عدالت اجتماعی	تقویت اعتماد و انسجام اجتماعی	اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو در حیطه‌ی وظایف مسئولین
اعتماد باید وجود داشته باشد، نمی‌گویم انتقاد نباشد؛ انتقاد همراه با اعتماد. می‌خواهند انتقاد بکنند، اشکال ندارد، امّا اعتماد داشته باشند. مسئولین دارند کار می‌کنند(۱۴۰۲/۰۵/۲۶)	اعتماد اجتماعی		
انسجام دولت و اقتدار دولت و اشراف دولت چیزهایی است که خیلی مهم است(۱۴۰۰/۰۶/۰۶)	انسجام‌اجتماعی		
خودمان را طوری پیش ببریم که برای ملت دارای ارزش باشد، نشاط ایجاد کند، به آینده‌شان امیدوار کند(۱۳۹۰/۰۷/۲۰)	ایجاد انگیزه	توانمندسازی مردم	
رابطه وقتی که رابطه‌ی محبّت‌آمیز و دوستانه بود، حرف شما در او اثر می‌گذارد و او در همان راهی که از قول خدای متعال برای او نقل کردید، حرکت می‌کند(۱۴۰۲/۱۰/۲۶)	ایجاد تعلق		
تمهیداتی را باید انجام بدهید تا طبقات کم‌درآمد به این وسیله درآمدشان بالا برود. آن‌وقت توانمندسازیِ طبقات ضعیف به این شکل انجام خواهد گرفت(۱۴۰۲/۰۱/۱۵)	افزایش درآمد طبقات محروم		
باید نقشه‌ی ورود مردم در حوزه‌ی اقتصادی را به مردم نشان داد(۱۴۰۰/۰۱/۰۱)	برنامه مشارکت	ایجاد سازوکار مشارکت‌جویی	
عنای شفافیت این است که «مسئول در جمهوری اسلامی عملکرد خودش را به‌طور واضح در اختیار مردم قرار بدهد(۱۳۹۷/۰۸/۱۱)	شفافیت		
مسئولین باید زمینه‌ها را، مدل‌ها را، فرمول‌های عملی و قابل فهم عموم را، فرمول‌های اعتمادبخش را برای مشارکت مردم فراهم کنند (۱۳۹۱/۰۷/۱۹)	ظرفیت‌افزایی		
در وزارتخانه‌ها هر کدام به نحوی مسائلشان را با مردم هماهنگ و متوازن کنند(۱۳۷۵/۰۶/۰۸)	هماهنگی و تعامل با مردم		
برای نظارت‌های مردمی زیر ساخت حقوقی درست کنید(۱۴۰۰/۰۴/۰۷)	نظارت مردمی	استفاده از توانایی‌ها	

نقل قول	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
برای اینکه اقتصاد کشور شکوفا بشود، همه‌ی چرخ‌دنده‌های بزرگ و کوچک کشور باید به کار بیفتد؛ همه باید تلاش کنند؛ هم از زیرساخت‌های کشور استفاده بشود، هم از ابتکارات مردمی استفاده بشود (۱۴۰۳/۰۱/۰۱)	ابتکارگرایی	و ظرفیت مردم درابعاد مختلف	
خب بنده خیلی اعتقاد به جوان‌ها دارم و معتقدم جوان‌ها در همه‌ی مسائل عمده‌ی کشور پیشرو و پیشرانند؛ هم خودشان جلودار و پیشرو قضیه هستند، هم دیگران را به جلو حرکت می‌دهند؛ در انتخابات هم باید همین جور باشد (۱۴۰۰/۰۳/۲۶)	جوان‌گرایی		
وظیفه‌مان امروز کار جهادی مسئولان است؛ این دیگر مربوط به خصوصِ سپاه نیست، همه‌ی مسئولان کشور امروز موظفند کار جهادی کنند، شبانه‌روزی کار کنند(۱۴۰۲/۰۵/۲۶)	کار جهادی	رعایت اخلاق مسئولیت	
امروز وظیفه‌ی ما مراقبت دائمی از انقلاب است(۱۴۰۲/۰۵/۲۶)	مراقبت‌گری		
مسئولان باید قدردان مردم باشند(۱۳۹۰/۰۷/۲۰)	قدردانی		
زمینه فعالیت نخبگان را فراهم کنیم، آماده کنیم، تشویق کنیم، دستگیری کنیم، آنها را وادار کنیم، آنها را وارد میدان کنیم که مشغول بشوند، دلگرم بشوند(۱۳۹۱/۰۵/۰۸)	حمایت‌گری		
یکی تشویق نخبگان و زبدگان و اهل علم و اهل تحقیق به این که به سمت تشکیل شرکت‌های دانش‌بنیان بروند و همچنین رساندن محصول این شرکت‌ها و این تحقیقات به بازار و در دسترس مردم قرار دادن و وارد کردن آن در چرخه‌ی تجارت است(۱۳۹۱/۰۵/۰۸)	تقویت مشارکت	آگاهی و دعوت اجتماعی	
وظیفه شما (ائمه جمعه) تشویق آحاد مردم و مخاطبین شما به حضور در میدان‌های مختلف است(۱۴۰۲/۱۰/۲۶)	دعوت اجتماعی		

اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو در حیطه‌ی وظایف مدیران در شش مضمون فراگیر، ۱۹ مضمون سازمان‌دهنده و ۹۸ مضمون پایه قابل کدگذاری بوده‌اند. فراوانی بالای مضامین این بخش نشان می‌دهد که از منظر ایشان، مسئولان نقش تعیین‌کننده‌ای در ایجاد زمینه‌های لازم برای شکل‌گیری و تقویت سرمایه انسانی مشارکت‌جو دارند، شش مضمون فراگیر شامل موارد ذیل است:

- **ایجاد ساز و کار مشارکت:** پرتکرارترین مضمون این بخش، ایجاد بسترهای مناسب برای مشارکت مردم است. در بیانات رهبر معظم انقلاب، مضامین پایه‌ای مانند برنامه‌ریزی برای مشارکت، طراحی سازوکارهای شفاف، ترسیم نقشه راه حضور مردم، هماهنگی برنامه‌ها با نیازهای جامعه و تعامل میان دستگاه‌ها برای جلب مشارکت، از مهم‌ترین الزامات ایفای نقش مسئولان به شمار می‌رود. این یافته نشان می‌دهد که مشارکت مردمی زمانی تحقق می‌یابد که حاکمیت فرصت‌های واقعی و شفاف برای حضور و اثرگذاری مردم فراهم سازد.
- **تقویت اعتماد و انسجام اجتماعی:** سرمایه‌ی اجتماعی که به معنای ایجاد حس اعتماد در روابط بین فردی است، در بیانات رهبر شهید به مفاهیم عدالت اجتماعی(شامل مفاهیم فرعی کمک به آحاد مردم، کمک به طبقات ضعیف و عدالت بنیان کردن)، اعتماد و انسجام اجتماعی اطلاق و کدبندی شده است. به این معنا که این عوامل زمینه‌ساز ورود جذب سرمایه‌های انسانی و اجتماعی به مشارکت خواهند شد.
- **رعایت اخلاق مسئولیت:** در بیانات رهبر شهید کدهایی وجود دارد که به اخلاق کاری مدیران اشاره دارد. مضامین پایه‌ای همچون کار جهادی برای مشارکت مردم، مراقبت از مشارکت مردم، قدردانی از مشارکت مردم و حمایت از مشارکت مردمی در ذیل این مفهوم اصلی قرار می‌گیرد.
- **توانمند سازی مردم:** از دیگر اصول اساسی، توانمندسازی مردم برای ایفای نقش مؤثر در جامعه است. ایجاد انگیزه، تقویت احساس تعلق اجتماعی، ارتقای توان اقتصادی اقشار مختلف، افزایش خودباوری و فراهم کردن زمینه رشد قابلیت‌های فردی از جمله مضامینی

است که در این بخش استخراج شد. این یافته با رویکرد قابلیتی آمارتیا سن نیز همسو است؛ زیرا مشارکت مؤثر را در گروی توسعه‌ی توانایی‌های واقعی افراد می‌داند.

- **استفاده از توانایی‌ها و ظرفیت مردم در ابعاد مختلف:** نظارت مردم، استفاده از ابتکارات مردم، نیروی جوان و تحصیل‌کرده از مضامین پایه‌ای هستند که در مضمون سازمان دهنده استفاده از توانایی‌های مردم قرارداده شده است، به این معنا که مسئولین با استفاده از ظرفیت نظارت مردم، ابتکارات مردم، حضور جدی مردم، مردمی کردن امور، ظرفیت جوانان، نشاط و جوانی جوانان، مشارکت مردمی را تقویت می‌کنند.
- **آگاهی و دعوت اجتماعی:** یکی از مهمترین وظایف مسئولین در تحقق مشارکت، اعلام عمومی به افراد جامعه است که رهبر انقلاب در این خصوص از مفاهیمی همچون از حاشیه به متن آوردن مردم، گرفتن پیشنهادات از مردم استفاده کرده است. در تحلیل مضمون، دعوت عمومی از افراد جامعه و استفاده از ظرفیت تبلیغات و رسانه‌ها و همچنین سخنرانی‌های افراد مهم همچون ائمه‌ی جمعه، دارندگان جایگاه‌های هدایت افکار عمومی و مسئولین ذیل این مضمون سازمان دهنده قرار می‌گیرد.

در مجموع، یافته‌های این بخش نشان می‌دهد که از منظر رهبری شهید، مسئولان صرفاً مجری امور نیستند، بلکه وظیفه دارند با ایجاد بسترهای نهادی، تقویت اعتماد عمومی، توانمندسازی مردم و فراهم کردن فرصت‌های واقعی مشارکت، زمینه شکل‌گیری و توسعه‌ی سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو را فراهم سازند. در چنین شرایطی، این سرمایه‌ی انسانی به مشارکت فعال و اثربخش مردم در اداره امور جامعه منجر خواهد شد.

ب) اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو در حیطه‌ی وظایف مردم

بخش دوم یافته‌ها به اصول تقویت سرمایه انسانی مشارکت‌جو در حوزه‌ی وظایف مردم اختصاص دارد. تحلیل مضمون بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی نشان داد که نقش مردم در تحقق مشارکت، صرفاً حضور در عرصه‌های اجتماعی نیست، بلکه مستلزم برخورداری از ظرفیت‌ها و رفتارهایی است که مشارکت آگاهانه، مسئولانه و اثربخش را امکان‌پذیر می‌سازد. یافته‌های این بخش در قالب سه مضمون فراگیر، ۱۵ مضمون سازمان دهنده و ۴۷ مضمون پایه طبقه‌بندی شد. در

مقایسه با وظایف مسئولان، تعداد کدهای مرتبط با وظایف مردم کمتر است که نشان می‌دهد از منظر رهبر شهید، هرچند مشارکت به حضور فعال مردم وابسته است، اما فراهم‌سازی زمینه‌ها و بسترهای تحقق آن، بیش از همه بر عهده‌ی مسئولان و حاکمیت قرار دارد که شامل:

جدول شماره ۴ . اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو در حیطه‌ی وظایف مردم از منظر رهبر شهید

نمونه نقل قول	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
میدان تلاش اقتصادی برای مردم گشوده است و راه‌ها باز است(۱۳۸٦/۰۱/۰۱)	پذیرش مشارکت اقتصادی	ارتقای ویژگی‌های مشارکت جویانه	اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو در حیطه‌ی وظایف مردم
هیچ کس نگوید من تکلیفی ندارم، من مسئولیتی ندارم؛ همه مسئولند. مسئولیت معنایش این نیست که اسلحه ببندیم، بیائیم توی خیابان راه برویم؛ در هر کاری که هستیم، احساس مسئولیت کنیم(۱۳۸۹/۱۰/۰۸)	احساس مسئولیت		
یکی از بزرگ‌ترین دستاوردهای انقلاب اسلامی همین نهادینه کردن خودباوری و روحیه‌ی «ما می‌توانیم» بوده است(۱۳۹٦/۰۳/۲۲)	خودباوری		
عامل پیروزی این است که یک جماعتی – در یک مقیاس بزرگ، یک ملّتی – ایمان درستی داشته باشد، و این ایمان راسخ باشد و این ایمان با بصیرت همراه باشد، و این ایمان و بصیرت با عمل و اقدام همراه باشد(۱۳۹۲/۱۰/۱۹)	عزم راسخ		
دنیا برای فعالیت ، کار، سازندگی و مبارزه به دست انسان‌هاست(۱۳۷٤/۰۸/۱۰)	سازندگی		
انتخابات هر چه پُرشورتر، هر چه با اقبال عمومی مردم بیشتر همراه باشد، اثرات و منافعش برای کشور و برای خود مردم بیشتر خواهد بود(۱۳۹۹/۱۱/۲۹)	اقبال عمومی		
دشمنان ما تلاش خود را بر ازبین بردن یکپارچگی ملت ما متمرکز کرده اند و این مسئله در جای خود اهمیت و کارسازبودن وحدت ملی را در حل مشکلات کشور نشان می دهد(۱۳۷۱/۱۲/۱۷)	وحدت و اتحاد	**تقویت مسئولیت‌پذیری و همبستگی اجتماعی**	
مسئولین دارند کار میکنند؛ با اخلاص، با علاقه‌مندی، با شوق، با توکّل به خدا، با همه‌ی توان؛ اعتماد بشود به آنها(۱٤۰۲/۰۵/۲٦)	اعتماد		
حمایت یک مفهوم روشنی دارد؛ همه میفهمند مقصود چیست: نباید دولت را و مسئولین دیگر را تنها گذاشت(۱۳٦۹/۱۲/۰۱)	حمایت		
میل به خدمت به مردم و تحمل سختی‌های آن، نقطه‌ئی نورانی در باطن انسان است؛ آن را هر چه میتوانید در جان خود گسترش دهید و نگذارید آفتها: سودجوئی، خودنمایی، تنبلی و ... آن را گِل‌اندود کند(۱۳۸۲/۰۹/۱۵)	خدمت‌رسانی		

نمونه نقل قول	مضمون پایه	مضمون سازمان‌دهنده	مضمون فراگیر
هدف از ایجاد فتنه، گمراه کردن مردم است. شما ملاحظه کنید؛ مردم ما در مقابله‌ی با فتنه، خودشان به پا خاستند. نهم دی در سرتاسر کشور مشت محکمی به دهان فتنه‌گران زد. این کار را خود مردم کردند. این حرکت – همان طوری که گویندگان و بزرگان و همه بارها گفته‌اند – یک حرکت خودجوش بود؛ این خیلی معنا دارد؛ این نشانه‌ی این است که این مردم بیدارند، هشیارند(۱۳۸۹/۱۰/۰۸)	مقابله با فتنه‌ها		
ملت عزیز ما در همه‌ی نقاط کشور این را بدانند؛ حضور گسترده‌ی آنها در پای صندوق رأی، در آینده‌ی کشور تأثیر دارد(۱۳۹۲/۰۱/۰۱)	حضور گسترده		
شما ملت، این دوکار را فراموش نکنید: یکی شرکت در سازندگی کشور؛ هم سازندگی علمی – یعنی درس بخوانید، درس بگویید، تحقیق، فکر و نوآوری کنید، ابتکار کنید و راههای میانبُر را پیدا کنید؛ بن‌بستها را بشکافید و جلو بروید – هم کار عملی(۱۳۷٤/۰۷/۲۲)	روحیه سازندگی	کنش و اقدام مشارکتی	
اگر یک ملتی امید خود به آینده را از دست داد، یا همت او در باز کردن راه‌ها و پیش رفتن به سمت هدفها سست شد، این ملت عقب خواهد ماند(۱۳۸۹/۱۰/۰۸)	امیدواری		
مردم تشویق بشوند به اینکه در این مسائل شرکت کنند؛ این یک میدان است؛ یک میدانِ مسائلِ اجتماعی است(۱٤۰۲/۱۰/۲٦)	ترغیب		

- **ارتقای ویژگی‌های مشارکت‌جویانه :** تحلیل بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که یکی از مهم‌ترین وظایف مردم، تقویت ویژگی‌های فردی و اخلاقی لازم برای مشارکت است. مضامین پایه‌ای همچون احساس مسئولیت، خودباوری، عزم راسخ، روحیه‌ی سازندگی، پذیرش مشارکت اقتصادی، آمادگی برای حضور در فعالیت‌های اجتماعی و استقبال از مشارکت، در این دسته قرار می‌گیرند. این ویژگی‌ها، ظرفیت‌های شناختی، انگیزشی و رفتاری افراد را تقویت کرده و زمینه شکل‌گیری سرمایه انسانی مشارکت‌جو را فراهم می‌سازند.
- **تقویت مسئولیت‌پذیری و همبستگی اجتماعی :** یافته‌ها نشان می‌دهد که رهبر شهید، مشارکت مؤثر را در گروی تقویت روحیه‌ی همکاری و مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌دانند. مضامین پایه‌ای همچون وحدت، اتحاد، اعتماد، حمایت متقابل، خدمت‌رسانی، مقابله با فتنه‌ها و حضور گسترده مردم، بیانگر آن است که مشارکت در سایه‌ی احساس تعلق به

جامعه و مسئولیت نسبت به سرنوشت جمعی شکل می‌گیرد. این عوامل ضمن تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو، زمینه مشارکت مؤثر و پایدار مردم را نیز فراهم می‌کنند.

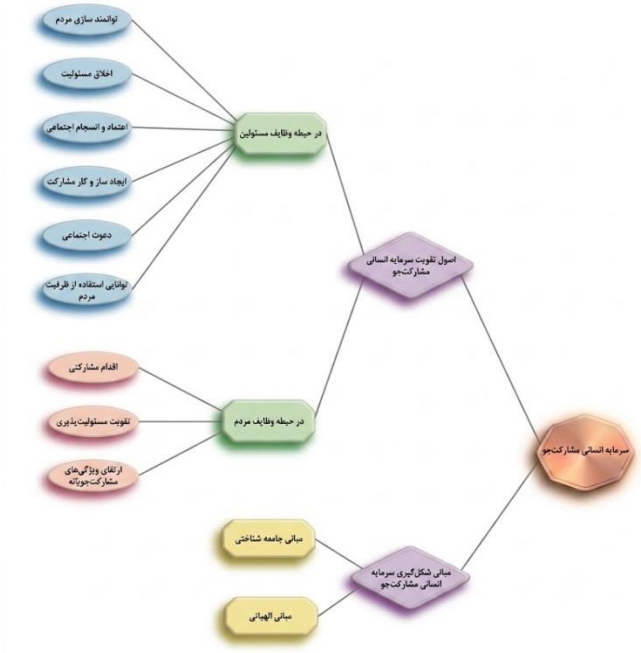
- **کنش و اقدام مشارکتی** :از منظر رهبر شهید، مشارکت زمانی تحقق می‌یابد که به رفتار و اقدام عملی منجر شود. ازاین‌رو، مضامین پایه‌ای همچون همکاری با دیگران، روحیه‌ی سازندگی، امیدآفرینی، ترغیب دیگران به مشارکت و حضور فعال در حل مسائل جامعه، به‌عنوان مهم‌ترین جلوه‌های کنش مشارکتی استخراج شد. این یافته نشان می‌دهد که سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو زمانی اثرگذار خواهد بود که به مشارکت عملی و مسئولانه افراد در عرصه‌های مختلف اجتماعی تبدیل شود.

در مجموع، یافته‌های این بخش بیانگر آن است که وظایف مردم بیش از آنکه بر ایجاد ساختارها متمرکز باشد، بر تقویت ویژگی‌های فردی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تبدیل ظرفیت‌های فردی به کنش مشارکتی تأکید دارد. بنابراین، از منظر رهبر شهید، شکل‌گیری مشارکت مردمی پایدار مستلزم آن است که شهروندان از سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جوی کافی برخوردار باشند و این ظرفیت را در قالب رفتارهای مسئولانه و مشارکت فعال در اداره‌ی امور جامعه متجلی سازند.

جدول شماره ۴. مضامین فراگیر، سازمان دهنده و پایه سرمایه انسانی مشارکت‌جو در اندیشه رهبر شهید

مضمون فراگیر		مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه
مبانی شکل‌گیری سرمایه انسانی مشارکت جو		مبانی الهیاتی	تقوا ، حق، تکلیف و وظیفه حضور مقدمه رسیدن به اهداف اسلامی، پیامدهای دنیوی و اخروی ، مردم‌سالاری اسلامی
		مبانی جامعه‌شناختی	همبستگی و انسجام، مدیریت اجتماعی، پیشرفت، تعامل اجتماعی، امنیت اجتماعی
اصول تقویت سرمایه انسانی مشارکت‌جو	حیطه وظایف مردم	ارتقای ویژگی‌های مشارکت‌جویانه	پذیرش مشارکت اقتصادی، احساس مسئولیت، خودباوری، عزم راسخ، سازندگی، اقبال عمومی
		تقویت مسئولیت‌پذیری و همبستگی اجتماعی	وحدت، اتحاد، اعتماد، حمایت متقابل، خدمت‌رسانی، مقابله با فتنه‌ها

مضمون فراگیر		مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه
			و حضور گسترده مردم
		کنش و اقدام مشارکتی	روحیه سازندگی، امیدواری، ترغیب
	حیطه وظایف مسئولین	ایجاد ساز و کار مشارکت	برنامه مشارکت، شفافیت، ظرفیت‌افزایی، هماهنگی و تعامل با مردم
		تقویت اعتماد و انسجام اجتماعی	عدالت اجتماعی، اعتماد اجتماعی، انسجام‌اجتماعی
		رعایت اخلاق مسئولیت	کار جهادی،مراقبت‌گری، قدردانی، حمایت‌گری
		توانمند سازی مردم	ایجاد انگیزه، ایجاد تعلق ، افزایش درآمد طبقات محروم
		استفاده از توانایی‌ها و ظرفیت مردم در ابعاد مختلف	نظارت ، ابتکارگرایی، جوان گرایی
		آگاهی و دعوت اجتماعی	تقویت مشارکت، دعوت اجتماعی

شکل شماره ۱. شبکه مضامین سرمایه انسانی مشارکت جو از منظر رهبر شهید

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

سرمایه انسانی و مشارکت، از مهم‌ترین ارکان توسعه‌ی پایدار به شمار می‌آیند. ارتقای سرمایه انسانی نه‌تنها مشارکت اجتماعی و سیاسی را تقویت می‌کند، بلکه به کاهش نابرابری‌ها، افزایش اعتماد عمومی و تقویت همبستگی اجتماعی نیز می‌انجامد. در مقابل، مشارکت فعال نیز با فراهم ساختن فرصت‌های یادگیری، تعامل و کسب تجربه، زمینه‌ی توسعه‌ی سرمایه‌ی انسانی را فراهم می‌کند. ازاین‌رو، میان سرمایه‌ی انسانی و مشارکت مردمی رابطه‌ای دوسویه برقرار است. با این حال، در پژوهش حاضر سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو به‌عنوان مجموعه‌ای از ظرفیت‌های شناختی، ارزشی، انگیزشی و مهارتی افراد برای مشارکت آگاهانه و مسئولانه تعریف شده و مشارکت مردمی به‌عنوان نمود و کنش اجتماعی این ظرفیت‌ها در نظر گرفته شده است.

در این پژوهش تلاش شد با بهره‌گیری از بیانات رهبر شهید انقلاب اسلامی، الگویی بومی برای تبیین مبانی و اصول شکل‌گیری سرمایه انسانی مشارکت‌جو ارائه شود. بدین منظور، ۱۳۴ مورد از بیانات ایشان با استفاده از کلیدواژه‌ی «مشارکت» استخراج و با روش تحلیل مضمون بررسی شد. یافته‌ها در دو حوزه‌ی کلی مبانی و اصول تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو طبقه‌بندی شدند. در بخش مبانی، ابعاد معرفتی، ارزشی و اجتماعی مشارکت مورد تحلیل قرار گرفت و در نهایت، دو دسته‌ی مبانی الهیاتی و جامعه‌شناختی استخراج شد که در میان آنها، مردم‌سالاری دینی تعامل اجتماعی بیشترین فراوانی را به خود اختصاص دادند.

نتایج پژوهش با مباحث نظری سرمایه‌ی انسانی و به‌ویژه رویکرد قابلیتی آمارتیا سن همخوانی دارد. سن مشارکت را نه تنها حقی اساسی، بلکه ابزاری برای توانمندسازی انسان‌ها و تحقق عدالت اجتماعی می‌داند. یافته‌های پژوهش حاضر نیز نشان داد که در بیانات رهبر معظم انقلاب، مشارکت افزون بر آنکه حق مردم است، بر پایه مبانی الهیاتی، تکلیف و مسئولیتی اجتماعی و دینی نیز تلقی می‌شود. همچنین تأکید ایشان بر عدالت، اعتماد، مردم‌سالاری دینی و توانمندسازی، با دیدگاه سن درباره ضرورت ایجاد فرصت‌های برابر و رفع موانع مشارکت همخوانی دارد.

در بخش اصول، مضامین استخراج‌شده عمدتاً ناظر بر راهبردهای تقویت سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو بودند که در دو حوزه‌ی وظایف مسئولان و وظایف مردم طبقه‌بندی شدند. بیشترین

کدهای باز به وظایف مسئولان اختصاص داشت که نشان‌دهنده نقش محوری حاکمیت در ایجاد بسترهای مشارکت است. در این بخش، ایجاد سازوکارهای مشارکت، تقویت اعتماد و انسجام اجتماعی، توانمندسازی مردم، بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی، رعایت اخلاق مسئولیت و آگاهی‌بخشی و دعوت اجتماعی، از مهم‌ترین اصول استخراج‌شده بودند. چگونگی جلب مشارکت نیز با شاخص‌هایی همچون عدالت، اعتمادسازی، انسجام، ایجاد انگیزه، تقویت احساس تعلق و توانمندسازی تبیین شد. آنچه اهمیت دارد این است که با تحلیل مضمون داده‌ها در می‌یابیم که رهبر شهید معتقد به رهبری توانمندساز بودند به این معنا که با واگذاری اختیار، جلب مشارکت در تصمیم‌گیری، ایجاد اعتماد، حمایت و کاهش موانع انجام کار، زمینه‌ی شکوفایی ظرفیت‌های فردی و مشارکت فعال مردم را فراهم می‌کنند.

این یافته با نتایج پژوهش الوانی و همکاران (۱۳۹۰) درباره‌ی نقش عدالت‌ورزی مدیران و نیز یافته‌های محمدی و حسنی (۱۴۰۳) درباره مدیریت نوآورانه، حفظ منابع انسانی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های اجتماعی همخوانی دارد.

در حوزه‌ی وظایف مردم نیز یافته‌ها نشان داد که ارتقای ویژگی‌های مشارکت‌جویانه، تقویت مسئولیت‌پذیری و همبستگی اجتماعی و کنش مشارکتی، مهم‌ترین الزامات تحقق مشارکت مردمی هستند. این یافته بیانگر آن است که مشارکت پایدار زمانی شکل می‌گیرد که از یک سو حاکمیت زمینه‌های نهادی و مدیریتی لازم را فراهم سازد و از سوی دیگر، شهروندان با برخورداری از سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو، آمادگی ایفای نقش فعال و مسئولانه در اداره‌ی امور جامعه را داشته باشند.

در مجموع، الگوی استخراج‌شده از بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی نشان می‌دهد که سرمایه‌ی انسانی مشارکت‌جو بر دو دسته مبانی الهیاتی و جامعه‌شناختی استوار است و از طریق مجموعه‌ای از اصول ناظر بر مسئولان و مردم تقویت می‌شود. بر این اساس، مشارکت مردمی پیامد شکل‌گیری سرمایه انسانی مشارکت‌جو است و توسعه‌ی این سرمایه می‌تواند به رشد سرمایه‌ی انسانی، گسترش شبکه‌های تعامل اجتماعی، افزایش اعتماد عمومی، تقویت احساس تعلق و مسئولیت‌پذیری اجتماعی و در نهایت ارتقای کارآمدی نظام حکمرانی و توسعه همه‌جانبه کشور منجر شود.

در نهایت، با توجه به بیانات رهبر شهید و تحلیل مضمون آن پیشنهادهای زیر برای ارتقای مشارکت و تقویت سرمایه‌ی انسانی ارائه می‌شود:

- ایجاد روابط دوسویه بین مدیران و سرمایه‌های انسانی و تعریف ساز و کار مشترک برای مشارکت؛
- درک دوسویه از مبانی جامعه‌شناختی و الهی سرمایه‌های انسانی توسط مدیران؛
- تقویت سرمایه‌های انسانی به‌واسطه‌ی حمایت اجتماعی؛
- توانمندسازی مشارکتی سرمایه‌های انسانی از طریق ایجاد امید اجتماعی؛
- ارتقای خصلت‌های مشارکت‌جویانه سرمایه‌های انسانی از طریق احساس مسئولیت و خودباوری.

Referenc

Alvani, Seyyed Mehdi; Ardalan, Omid; Mohammadi Fateh, Asghar (2007). Designing and Formulating an Appropriate Competency Model for Managers and Commanders in the Army of the Islamic Republic of Iran, Drawing upon the Perspectives of Martyr Imam Khamenei. *Human Resource Management Research*, 1(1), 1–30. DOR: 20.1001.1.20084528.1387.1.1.8.4 [In Persian]

Behrouz Bayati, Fatemeh, and Soltan Mohammadi, Fatimah (2022), The Role of Public Participation in the Continuity of the Islamic Revolution: With an Emphasis on the "Second Phase of the Islamic Revolution" Statement, *Islamic Government* (Scientific-Research Quarterly), 2(27), 137–160. https://mag.rcipt.ir/article_158217.html [In Persian]

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology, 3(2), 77-101

Franceschelli, M., Evans, K. & Schoon, I. (2016), A fish out of water? The therapeutic narratives of class change. **Current Sociology**, 64(3): 353–372.https://doi.org/10.1177/0011392115595064

Furlong, A., & Cartmel, F. (2012), Social change and political engagement among young people: Generation and the 2009/2010 British Election Survey. **Parliamentary Affairs**,65(1), 13-28. doi:10.1093/pa/gsr045

Ghaffari, Gholamreza, and Jamshidzadeh, Ebrahim (2011), Public Participation and Urban Affairs (An Examination of Challenges and Strategies for Developing Public Participation), Tehran: Society and Culture. Ghaedi, Mohammad Reza, & Golshani, Alireza (2016). Content Analysis Method: From Quantitativism to Qualitativism. *Psychological Methods and Models*, 7(23), 57–82. https://www.sid.ir/paper/227426/fa [In Persian]

Ghasemi Pouya, Eghbal (2005). *An Investigation into Ways to Encourage Participation in Education Affairs*. Institute for Educational Research Publications, Tehran, 3rd Edition. [In Persian]

Gheysari, Nourollah (2019). Social Participation: An Analysis of the Meaning of a Strategic Concept. *NAJA Strategic Studies*, 4(11), 31–59. https://www.sid.ir/paper/270264/fa

Hashemi, Seyyed Ali; Barzegar, Abdolreza; and Sedighian, Amir Mohammad (2022), "Explaining the Components and Foundations for Increasing Participation in Governance from the Perspective of the Quran, *Nahj al-Balagha*, and *Ghurar al-Hikam*," *Comparative Research in Jurisprudence, Law, and Politics*, 2(4), 24–65. https://csjlp.org/index.php/csjlp/article/view/49. [In Persian]

Jeroense, T., & Spierings, N. (2023), Political participation profiles. **West European Politics**, *46*(1), 1-23.https://doi.org/10.1080/01402382.2021.2017612

Joneidi Jafari, Mehdi, and Salimi, Gholamreza (2024), The Role of the People in the Economy from the Perspective of the Supreme Leader, *Applied Research on the Resistance Economy*, 1(1), 127–168. https://jms.ihu.ac.ir/article_208982.html [In Persian]

Lee, A., Willis, S., & Tian, A. W. (2018). Empowering leadership: A meta-analytic examination of incremental contribution, mediation, and moderation. Journal of Organizational Behavior, 39(3), 306–325. DOI: 10.1002/job.2220

McMurry, N. (2019), Applying human rights to enable participation. **The International Journal of Human Rights**, *23*(7), 1049-1073.https://doi.org/10.1080/13642987.2019.1582524

Metzger, A., Alvis, L., & Oosteroff, B. (2020), Adolescent views of civic responsibility and civic efficacy: Differences by rurality and socioeconomic status. **Journal of Applied Developmental Psychology**, 70. doi:10.1016/j.appdev.2020.101183

Mirbagheri, Seyyed Mohsen (2023), "Identifying Participatory Governance Methods and Their Socio-Cultural Tools Using a Content Analysis Approach," *Socio-Cultural Strategy*, 2(12), 483–526. https://doi.org/10.22034/scs.2022.161585 [In Persian]

Mohammadi, Nasrin; Mohajerani, Behnaz; Hassani, Mohammad (2024), Designing a Human Capital Management Model for Public Hospitals, *Human Resource Management Research*, 16(2), 141–177. DOR: 20.1001.1.20084528.1403.16.2.1.8 [In Persian]

Mohebbi, Ali; Nayebpour, Mohammad; Amiri, Abdolreza; & Ebrahimzadeh, Ali (2021). Proposing a Model for Public Participation in Police-Led Crime Prevention Management. *Journal of Police Order and Security*, 14(3), 31–58. https://www.sid.ir/paper/965121. [In Persian]

Mousavi Jashni, Sadroddin; Bakhtiari, Ali Akbar; and Keshavarz Shokri, Abbas (2023), "The Model of Religious Democracy as a Way of Life Based on the Perspective of Ayatollah Khamenei," *Islamic Politics Research*, 11(23), 70–95. [In Persian]

Mousavi, Mir Taher; Piran, Parviz; and Eslami, Saeed (2012), *An Introduction to Social Participation*, Tehran: Jame'shenasan. [In Persian]

Ni, X. (2020). *Does authorization have to be omnipotent? The "double-edged sword" effect of empowering leadership on employee's behavior*. *Open Journal of Social Sciences, 8*(3), 95–109. https://doi.org/10.4236/jss.2020.83007

Noya, J. (2024), Community participation makes equal welfare**. Journal of Social Interactions and Humanities**, 3(2), 211-222.doi.org/10.55927/jsih.v3i2.10253

Nuzul. A., Witjaksono, A. D., Kistyanto, A. (2020). Empowering Leadership and Employee Creativity: The Mediating Role of Psychological Empowerment. *SEISENSE Journal of Management*, *3*(6), 14-25. https://doi.org/10.33215/sjom.v3i6.467

Pirbabaei, Mohammad Taghi, and Rahmani, Javad (2016), Citizen Participation in Urban Management According to the Perspective of Allameh Tabataba'i, *Social Theories of Muslim Thinkers* (Scientific Quarterly).DOR: 20.1001.1.25385240.1395.6.2.5.0 [In Persian]

Rostami, Mohsen, and Dehghan, Mohammad Hassan (2021), Ensuring Sustainable Public Security through the Utilization of People-Centered Social Capital, *Political Interpretation Studies*, 9(3), 74–110. https://www.noormags.ir/view/en/articlepage/1872844 [In Persian]

Sen, A.K. (1980), **Equality of what?** In: McMurrin, S.M., Ed., Tanner Lectures on Human Values, Vol. 1, Cambridge University Press, Cambridge.

Senge, P. M. (1990). The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization. Doubleday. https://doi.org/10.1002/hrm.3930290308

Silva, S. M., Silva, N. M., Arezes, S., Martins, P. S., Faria, S., Dias, V., & Silva, A. M.(2023), Constraints on and facilitators of young people's participation: The case of border regions of mainland Portugal. **Journal of Social Science Education**, 22(3). https://doi.org/10.11576/jsse-5212

Visser, V., de Koster, W., & van der Waal, J. (2023), Understanding less-educated citizens'(non-) participation in citizens' initiatives: Feelings of entitlement and a taste for politics. **Current Sociology**, *71*(5), 924-942.https://doi.org/10.1177/00113921211024700